

Anna Wietrzyńska-Ciołkowska, Piotr Falarz,
Michał Orzechowski

Postępowanie grupowe – aktualne wyzwanie dla zakładów ubezpieczeń

Pozwy zbiorowe stają się coraz większym wyzwaniem dla zakładów ubezpieczeń, zwłaszcza dla tych, które oferowały ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym i pobierały związane z nimi opłaty likwidacyjne. Autorzy artykułu podejmują próbę krótkiego omówienia, jakie sprawy (i przez kogo) mogą być dochodzone w postępowaniu grupowym, a także przedstawiają praktyczne i prawne problemy wynikające z zastosowania instytucji postępowania grupowego na gruncie ubezpieczeń. Sygnalizują aktualne orzecznictwo sądowe w tego typu sprawach, a ponadto informują o najczęściej pojawiających się typach naruszeń interesów konsumenckich w sprawach ubezpieczeniowych. Proponują również praktyczne rozwiązania, które mogą – w ich ocenie – pomóc ubezpieczycielom zminimalizować skalę ryzyka związanego z pozwami zbiorowymi.

Słowa kluczowe: postępowanie grupowe, pozew grupowy, pozew zbiorowy, ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, polisolokaty.

1. Specyfika sektora ubezpieczeń w kontekście grupowego dochodzenia roszczeń

Instytucja postępowania grupowego (zwanego potocznie „pozewem zbiorowym”) wprowadzona została do polskiego systemu prawnego ustawą z dnia 17 grudnia 2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym¹ (dalej: u.d.r.p.g.). Zgodnie z uzasadnieniem projektu tej ustawy, celem postępowania grupowego jest m.in. stworzenie możliwości rozstrzygnięcia wielu podobnych spraw różnych podmiotów w jednym postępowaniu, ułatwiając dostęp do sądu w sytuacjach, w których dochodzenie roszczenia w takim postępowaniu jest korzystniejsze dla zainteresowanego niż indywidualne występowanie z własnym roszczeniem i dzięki temu zwiększa efektywność ochrony sądowej².

W obrocie gospodarczym zakłady ubezpieczeń występują jako profesjonalisci, którzy w zakresie swojego przedsiębiorstwa przez umowę ubezpieczenia zobowiązują się do spełnienia określonego świadczenia w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku za zapłatą składki przez ubezpieczającego³. Z uwagi na wymogi związane z prawidłową kalkulacją składki, zakłady ubezpieczeń standaryzują warunki umów ubezpieczenia, tworząc formularze wniosków

¹ Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 44, z późn. zm.

² Por. uzasadnienie projektu ustawy u.d.r.p.g., Sejm RP VI kadencji, nr druku: 1829.

³ Art. 805 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2014 r. poz. 12, z późn. zm.): „Przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę”.

o zawarcie takiej umowy oraz ogólne warunki ubezpieczenia⁴ dla każdego typu ubezpieczenia.

Zarówno formularze, jak i same ogólne warunki ubezpieczenia tworzone są w sposób ogólny, możliwie szeroki, w zamyśle regulujący wszystkie istotne elementy i warunki mającej zostać zawartą umowy ubezpieczenia danego typu. Tym samym, z uwagi na skomplikowany proces kalkulacji składki oraz proces akceptacji poszczególnych ryzyk, w obrocie powszechnym coraz częściej nie ma już miejsca na indywidualne ustalanie i negocjowanie umowy ubezpieczenia⁵.

Zwłaszcza w zakresie obrotu z udziałem konsumentów, czyli osób fizycznych zawierających umowy ubezpieczenia niezwiązane bezpośrednio z ich działalnością gospodarczą lub zawodową⁶, standaryzacja ta przybiera obecnie tak wysoki poziom, iż możliwe jest nawet automatyczne skalkulowanie składki na podstawie danych wprowadzonych *online* przez konsumenta i po opłaceniu składki automatyczne wygenerowanie odpowiedniej polisy ubezpieczeniowej gotowej do pobrania bezpośrednio z portalu danego zakładu ubezpieczeń sprzedającego swoje produkty w kanale *direct*. Proces ten jest zgodny z oczekiwaniami młodszego pokolenia konsumentów, którzy chcą dokonywać zakupów towarów i usług w sposób coraz szybszy i bardziej bezpośredni.

Tym samym, tak oferowane konsumentom ubezpieczenia przybierają postać gotowych wzorców umownych, niemal zawsze o charakterze umów adhezyjnych, które w pewnym uproszczeniu akceptuje się takimi, jakie są, lub też się do nich nie przystępuje. Dostrzega to również ustawodawca, który wprost postanawia, że przepisy o niedozwolonych postanowieniach umownych stosuje się odpowiednio do umów ubezpieczenia, jeżeli ubezpieczającym jest konsument⁷. W szczególności dotyczy to wymogu, aby stosowany przez zakład ubez-

⁴ Zgodnie z art. 12a ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej (tekst jedn. Dz.U. z 2013 r. poz. 950, z późn. zm.): „Ogólne warunki ubezpieczenia określają w szczególności: 1) rodzaj ubezpieczenia i jego przedmiot; 2) warunki zmiany sumy ubezpieczenia lub sumy gwarancyjnej, jeżeli ogólne warunki ubezpieczenia taką zmianę przewidują; 3) prawa i obowiązki każdej ze stron umowy ubezpieczenia; 4) zakres odpowiedzialności zakładu ubezpieczeń; 5) przy ubezpieczeniach majątkowych – sposób ustalania rozmiaru szkody; 6) sposób określania sumy odszkodowania lub innego świadczenia, jeżeli ogólne warunki ubezpieczenia przewidują odstąpienie od zasad ogólnych; 7) sposób ustalania i opłacania składki ubezpieczeniowej; 8) metodę i sposób indeksacji składek, jeżeli ogólne warunki ubezpieczenia indeksację przewidują; 9) tryb i warunki dokonania zmiany umowy ubezpieczenia zawartej na czas nieokreślony; 10) przesłanki i terminy wypowiedzenia umowy przez każdą ze stron, a także tryb i warunki wypowiedzenia, jeżeli ogólne warunki ubezpieczenia przewidują taką możliwość”.

⁵ Wyjątkiem od takiej zasady są np. umowy zawierane w celu ubezpieczenia ryzyk nietypowych lub też umowy zawierane w procesie zamówień publicznych.

⁶ Zgodnie z definicją konsumenta z art. 22¹ k.c.: „Za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową”.

⁷ Art. 805 § 4 k.c.: „Przepisy art. 385¹–385³ stosuje się odpowiednio, jeżeli ubezpieczającym jest osoba fizyczna zawierająca umowę związaną bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową”.

pieczęć wzorzec był jednoznaczny i zrozumiały⁸ dla przeciętnie rozsądnego konsumenta⁹ oraz aby nie kształtował uprawnień i obowiązków stron w sposób jednostronnie niekorzystny¹⁰ dla konsumenta¹¹.

W związku z tym ustawodawca daje konsumentom do ręki potężny oręż, jakim są pozwy zbiorowe. Widząc w pozwach zbiorowych potencjalny skuteczny instrument walki z przedsiębiorcami, konsumenci dość szybko zaczęli organizować się w grupy w celu zbiorowego dochodzenia roszczeń, zwłaszcza w zakresie tzw. polisolokat, jak potocznie nazywa się ubezpieczenia na życie z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym, oraz związanych z nimi opłat likwidacyjnych. Na chwilę, w której piszemy to opracowanie, najaktywniejsze na tym polu wydaje się być Stowarzyszenie „Przywiązani do polisy”, którego członkowie pozwalają już w trybie pozwu zbiorowego kilka zakładów ubezpieczeń, a z informacji prasowych wynika, że przeciwko kolejnym tworzone są pozwy. Ponadto grupa ta składa do Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów zawiadomienia o stosowaniu przez zakłady ubezpieczeń praktyk, które w ocenie Stowarzyszenia naruszają zbiorowe interesy konsumentów¹².

Tym samym pozwy zbiorowe stają się aktualnym wyzwaniem dla zakładów ubezpieczeń. Stąd też w kolejnych rozdziałach artykułu zaprezentujemy praktyczne i prawne problemy wynikające z zastosowania tej instytucji na gruncie ubezpieczeń. Z uwagi na ograniczenia związane z objętością artykułu, opracowanie nie ma charakteru wyczerpującego, a jedynie sygnalizuje najważniejsze i praktyczne, zdaniem autorów, kwestie wykształcone w dotychczasowej praktyce stosowania przepisów ustawy o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym oraz orzecznictwie.

⁸ Art. 12a ust. 3 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej: „*Ogólne warunki ubezpieczenia oraz umowa ubezpieczenia powinny być formułowane jednoznacznie i w sposób zrozumiały*”.

⁹ Art. 385 § 2 k.c.: „*Wzorzec umowy powinien być sformułowany jednoznacznie i w sposób zrozumiały. Postanowienia niejednoznaczne tłumaczy się na korzyść konsumenta. Zasady wyrażonej w zdaniu poprzedzającym nie stosuje się w postępowaniu w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone*”.

¹⁰ Art. 12a ust. 4 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej: „*Postanowienia sformułowane niejednoznacznie interpretuje się na korzyść ubezpieczającego, ubezpieczonego, uposażonego lub uprawnionego z umowy ubezpieczenia*”.

¹¹ Art. 385¹ k.c.: „*§ 1. Postanowienia umowy zawieranej z konsumentem niezgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne). Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym cenę lub wynagrodzenie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. § 2. Jeżeli postanowienie umowy zgodnie z § 1 nie wiąże konsumenta, strony są związane umową w pozostałym zakresie. § 3. Niezgodnione indywidualnie są te postanowienia umowy, na których treść konsument nie miał rzeczywistego wpływu. W szczególności odnosi się to do postanowień umowy przejętych z wzorca umowy zaproponowanego konsumentowi przez kontrahenta. § 4. Ciężar dowodu, że postanowienie zostało uzgodnione indywidualnie, spoczywa na tym, kto się na to powołuje*”.

¹² Aktualna lista złożonych i przygotowywanych pozwów oraz informacja o wystąpieniach do Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów znajduje się na stronie www.przywiazanidopolisy.pl.

2. Pozew zbiorowy – charakterystyka**2.1. Ogólna charakterystyka postępowania grupowego na podstawie ustawy o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym**

Postępowanie grupowe jest postępowaniem cywilnym w sprawach, w których dochodzone są roszczenia jednego rodzaju, przez co najmniej 10 osób, oparte na tej samej lub takiej samej podstawie faktycznej (art. 1 u.d.r.p.g.). Postępowanie grupowe należy do właściwości sądu okręgowego, który orzeka w składzie trzech sędziów zawodowych.

Zgodnie z art. 1 ust. 2 u.d.r.p.g., w postępowaniu grupowym mogą być dochodzone roszczenia o ochronę konsumentów z tytułu odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny oraz z tytułu czynów niedozwolonych, z wyjątkiem roszczeń o ochronę dóbr osobistych. W postępowaniu grupowym dopuszczalne jest dochodzenie zarówno roszczeń pieniężnych, np. o zapłatę odszkodowania, jak i niepieniężnych, np. o ustalenie odpowiedzialności pozwanego.

W sprawach o roszczenia pieniężne postępowanie grupowe dopuszczalne jest tylko wtedy, gdy wysokość roszczenia każdego członka grupy została ujednoczona przy uwzględnieniu wspólnych okoliczności sprawy. W praktyce oznacza to, że członkowie grupy muszą wyrazić zgodę na ryczałtowe określenie roszczenia, z jakim występują¹³. W przypadku braku możliwości ujednoczenia roszczeń w grupie, ujednoczenia można dokonać w podgrupach, liczących co najmniej 2 osoby. W sprawach o roszczenia pieniężne powództwo grupowe może ograniczać się do żądania ustalenia odpowiedzialności pozwanego i w takim przypadku powód nie jest obowiązany wykazywać ani interesu prawnego w ustaleniu, ani ujednoczyć wysokości dochodzonych roszczeń (art. 2 u.d.r.p.g.).

Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym odbywa się w grupach nie mniejszych niż 10 osób. Grupę stanowią podmioty poszkodowane wskutek jednego zachowania sprawcy, od którego dochodzą roszczeń w postępowaniu grupowym¹⁴. Powództwo wytacza reprezentant grupy, którym może być członek grupy lub powiatowy (miejski) rzecznik konsumentów w zakresie przysługujących im uprawnień, a więc w przypadku rzecznika konsumentów – gdy roszczenie dotyczy ochrony konsumentów.

Reprezentant grupy prowadzi postępowanie w imieniu własnym, na rzecz wszystkich członków grupy, nie wyłączając siebie. Oznacza to, że reprezentant jest powodem, któremu w odniesieniu do roszczenia procesowego w postępowaniu grupowym przysługuje wyłączna legitymacja procesowa¹⁵. Reprezentant może dochodzić dwojakich roszczeń: własnych (jeżeli jest członkiem grupy)

¹³ M. Sieradzka, *Postępowanie grupowe – kolejny krok w kierunku wzmocnienia ochrony interesu wielu podmiotów w jednym postępowaniu. Komentarz praktyczny*, LEX nr 124224.

¹⁴ M. Sieradzka, *Ustawa o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym. Komentarz*, Oficyna Wolters Kluwer business, Warszawa 2010, wyd. internetowe.

¹⁵ T. Jaworski, P. Radziemiński, *Ustawa o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 149.

oraz roszczeń pozostałych członków grupy. W pozwie musi znaleźć się jego oświadczenie o tym, że działa w charakterze reprezentanta.

Warto zaznaczyć, że dopuszczalna jest zmiana reprezentanta w toku prowadzonego postępowania. Wniosek o taką zmianę powinien zostać złożony do sądu przez więcej niż połowę członków grupy. We wniosku należy wskazać proponowanego reprezentanta oraz dołączyć jego oświadczenie o wyrażeniu zgody na bycie reprezentantem (art. 18 u.d.r.p.g.).

W postępowaniu grupowym obowiązuje zastępstwo powoda przez adwokata lub radcę prawnego, chyba że sam powód jest adwokatem lub radcą prawnym. Obowiązkowe zastępstwo powoda przez adwokata lub radcę prawnego dotyczy także powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów, będącego reprezentantem grupy¹⁶. Umowa regulująca wynagrodzenie pełnomocnika może określać wynagrodzenie w stosunku do kwoty zasądzonej na rzecz powoda, lecz nie więcej niż 20% jej wysokości (art. 5 u.d.r.p.g.).

Udział członków grupy w postępowaniu grupowym ma charakter bierny, tzn. członkowi grupy nie przysługuje w postępowaniu grupowym legitymacja procesowa, co jednak nie zmienia faktu, że pozostaje on stroną stosunku materialnoprawnego będącego przedmiotem roszczenia procesowego¹⁷. Członkowie grupy mogą podejmować nieliczne czynności, do których zostali upoważnieni w ustawie: indywidualnie, np. wyrażenie zgody na osobę reprezentanta grupy (art. 6 ust. 2 u.d.r.p.g.) oraz kolektywnie, np. złożenie przez więcej niż połowę członków grupy wniosku do sądu o zmianę osoby reprezentanta (art. 18 ust. 1 zd. 1 u.d.r.p.g.). Wskazać jednak należy, że członkowi grupy nie przysługuje prawo do wnoszenia pism procesowych w toku postępowania, prawo inicjatywy dowodowej ani prawo wnoszenia środków odwoławczych od orzeczeń sądu¹⁸.

2.2. Przebieg postępowania grupowego

Skuteczne przygotowanie się do wystąpienia grupy z powództwem zbiorowym wymaga zapoznania się z poszczególnymi stadiami postępowania grupowego, które cechują się dość wysokim stopniem sformalizowania.

2.2.1. Postępowanie w sprawie dopuszczalności postępowania grupowego

Pozew w postępowaniu grupowym, jak każde pismo w postępowaniu cywilnym, musi spełniać szereg warunków formalnych, określonych w przepisach kodeksu postępowania cywilnego¹⁹. Dodatkowo, musi również spełniać warunki szczególne, określone w art. 6 u.d.r.p.g., w tym przede wszystkim zawierać oświadczenie powoda o tym, że działa w charakterze reprezentanta grupy oraz wniosek o rozpoznanie sprawy w postępowaniu grupowym. Ponadto, w pozwie należy wskazać okoliczności, o których mowa w art. 1 ust. 1 u.d.r.p.g., a więc

¹⁶ Por. uchwała SN z 13 lipca 2011 r. (III CZP 28/11), OSNC 2012/1/9, www.sn.pl, Biul. SN 2011/7/8–9.

¹⁷ T. Jaworski, P. Radzimierski, op. cit., s. 151.

¹⁸ Ibidem, s. 152.

¹⁹ Por. art. 126 oraz art. 187 k.p.c. (tekst jedn. Dz. U. z 2014 r. poz. 101, z późn. zm.).

jednorodzaowości roszczeń, wielkość grupy (co najmniej 10 osób) oraz podobieństwo podstawy faktycznej dochodzonego roszczenia. Wskazanie podobieństwa podstawy faktycznej jest o tyle istotne, iż decyduje o możliwości rozpoznania sprawy w postępowaniu grupowym, i na tym etapie podstawa faktyczna nie ma wpływu na merytoryczne rozstrzygnięcie.

Jeżeli pozwem dochodzone są roszczenia pieniężne, w pozwie należy ponadto wskazać zasadę ujednoczenia wysokości roszczeń grupy lub podgrup. Do pozwu musi także zostać dołączone oświadczenie członków grupy o przystąpieniu do grupy i wyrażeniu zgody co do osoby reprezentanta grupy, a także umowa reprezentanta grupy z pełnomocnikiem, która będzie określać sposób wynagrodzenia pełnomocnika.

Sąd rozstrzyga na rozprawie o dopuszczalności postępowania grupowego, a jeżeli sprawa nie podlega rozpoznaniu w postępowaniu grupowym – odrzuca pozew. Jeżeli sprawa podlega rozpoznaniu w postępowaniu grupowym, sąd wydaje postanowienie, na które przysługuje zażalenie (art. 10 ust. 1 i 2 u.d.r.p.g.). Należy wskazać, że zgodnie z art. 10 ust. 3 u.d.r.p.g., w przypadku wytoczenia przez członka grupy, w terminie 6 miesięcy od dnia uprawomocnienia się postanowienia o odrzuceniu pozwu, powództwa o roszczenie, które było objęte powództwem w postępowaniu grupowym, w odniesieniu do tego roszczenia zostają zachowane skutki wytoczenia powództwa w postępowaniu grupowym.

Pozwany może żądać, by sąd zobowiązał powoda do złożenia kaucji na zabezpieczenie kosztów postępowania grupowego (tzw. kaucja aktoryczna), której wysokość nie może jednak może przekroczyć 20% wartości przedmiotu sporu (art. 8 ust. 3 u.d.r.p.g.). Praktyka obrony w postępowaniach grupowych pokazuje, iż pozwani stosunkowo często występują z takimi żądaniem. Warto jednak wskazać na potencjalne ograniczenia takiego żądania, dostrzeżone przykładowo przez Sąd Apelacyjny w Krakowie²⁰, który stwierdził, że instytucja kaucji, jakkolwiek służy ochronie interesów pozwanego przed nieuzasadnionymi powództwami, gdy stan majątkowy powodów nie daje gwarancji ich pokrycia, to nie może prowadzić do nieproporcjonalnego obciążenia strony powodowej dodatkowymi kosztami na etapie wszczynania takiego postępowania.

2.2.2. Ogłoszenie o wszczęciu postępowania grupowego

Po uprawomocnieniu się postanowienia o rozpoznaniu sprawy w postępowaniu grupowym, sąd zarządza ogłoszenie o wszczęciu takiego postępowania, które umieszcza się w poczytnej prasie o zasięgu ogólnokrajowym, a w szczególnych wypadkach sąd może zarządzić zamieszczenie ogłoszenia w prasie o zasięgu lokalnym (art. 11 ust. 1 oraz 3 u.d.r.p.g.).

Zgodnie z art. 11 ust. 2 u.d.r.p.g., ogłoszenie o wszczęciu postępowania grupowego powinno zawierać: wymienienie sądu, przed którym toczy się postępowanie grupowe; oznaczenie stron postępowania oraz oznaczenie przedmiotu sprawy; informacje o możliwości przystąpienia do grupy przez osoby, których

²⁰ Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 21 grudnia 2011 r. (I ACz 1845/2011), www.krakow.sa.gov.pl.

roszczenia mogą być objęte powództwem grupowym poprzez złożenie reprezentantowi grupy, w oznaczonym terminie, nie krótszym niż jeden, a nie dłuższym niż trzy miesiące od daty ogłoszenia, pisemnego oświadczenia o przystąpieniu do grupy; zasady wynagrodzenia pełnomocnika oraz wzmiankę o wiążącym skutku wyroku wobec członków grupy.

Ogłoszenia o wszczęciu postępowania grupowego można zaniechać wtedy, gdy z okoliczności sprawy wynika, że wszyscy członkowie grupy złożyli oświadczenia o przystąpieniu do grupy.

2.2.3. Formowanie grupy i wydanie przez sąd postanowienia co do składu grupy

W terminie wskazanym przez sąd w ogłoszeniu o wszczęciu postępowania grupowego osoby uprawnione powinny złożyć swoje pisemne oświadczenie o przystąpieniu do grupy, określając jednocześnie swoje żądanie oraz wskazując okoliczności uzasadniające żądanie, a także przynależność do grupy oraz przedstawić dowody (art. 12 u.d.r.p.g.). Zgodnie z art. 11 ust. 5 u.d.r.p.g., przystąpienie do grupy po upływie terminu wyznaczonego przez sąd jest niedopuszczalne. W sprawach o roszczenia pieniężne ciężar udowodnienia przynależności członka do grupy spoczywa na powodzie, w innych zaś sprawach do ustalenia przynależności członka do grupy wystarcza uprawdopodobnienie (art. 16 u.d.r.p.g.). Należy wskazać, że ocena, czy dany członek może przynależać do grupy, polega na każdorazowym porównaniu treści oświadczenia o przystąpieniu do grupy z przedmiotem sprawy będącej przedmiotem postępowania grupowego – rodzaju dochodzonego roszczenia oraz jego podstawy faktycznej.

Pozwany może w terminie wyznaczonym przez sąd, nie krótszym niż miesiąc, podnieść zarzuty co do członkostwa określonych osób w grupie lub podgrupach. Po upływie wyznaczonego przez sąd terminu, nie krótszego niż miesiąc od dnia doręczenia powodowi zarzutów co do członkostwa, sąd wydaje postanowienie co do składu grupy. Po wydaniu postanowienia, oświadczenie członka grupy o wystąpieniu z grupy jest bezskuteczne (art. 17 u.d.r.p.g.).

2.2.4. Rozpoznanie istoty sprawy

Po zakończeniu formowania grupy i po wydaniu przez sąd postanowienia co do osobowego jej składu, sprawa podlega rozpoznaniu w myśl przepisów kodeksu postępowania cywilnego. Prawomocny wyrok wydany w sprawie ma skutek wobec wszystkich członków grupy. W sentencji wyroku sąd wymienia wszystkich członków grupy lub podgrupy, a w wyroku zasądającym świadczenie pieniężne ustala również, jaka kwota przypada każdemu jej członkowi (art. 21 u.d.r.p.g.).

2.3. Wskazówki dla sektora ubezpieczeniowego płynące z dotychczasowego orzecznictwa

Wydaje się, że najistotniejszą kwestią rozstrzyganą w przypadkach wniesienia pozwów zbiorowych jest dopuszczalność powództwa grupowego. Orzeczenie sądu w tej kwestii w zasadzie warunkuje możliwość dalszego procedowania w tym trybie.

Kwestię dopuszczalności postępowania grupowego w sektorze ubezpieczeniowym na skutek powództwa wniesionego przez podmioty niebędące konsumentami poddał pod rozagę np. Sąd Okręgowy w Warszawie w wyroku z 22 sierpnia 2013 r.²¹ W przedmiotowej sprawie powód wskazywał, że członkowie grupy, będący pośrednikami ubezpieczeniowymi, ponieśli szkodę na skutek prowadzonej przez pozwanego w 2008 r. kampanii reklamowej, która – według powoda – wpłynęła negatywnie na wizerunek agentów ubezpieczeniowych oraz doprowadziła do zmniejszenia zainteresowania klientów zawieraniem umów ubezpieczenia za pośrednictwem agentów ubezpieczeniowych. Sąd stanął na stanowisku, iż podstawa faktyczna roszczeń oparta jest na fakcie naruszenia dóbr osobistych agentów ubezpieczeniowych, a w konsekwencji postępowanie grupowe było niedopuszczalne. W ocenie sądu, dochodzenie w przedmiotowej sprawie zarówno ustalenia odpowiedzialności pozwanego, ale także konsekwencji wynikających z tego faktu, tj. odszkodowania za szkodę, obliowało powoda do wskazania zdarzenia wywołującego szkodę oraz okoliczności uzasadniających wymiar szkody, a także związek przyczynowy między takim zdarzeniem a szkodą, czego powód nie wykazał.

Natomiast w przypadku pozwów zbiorowych, wnoszonych na podstawie roszczeń o ochronę praw konsumentów, kwestia dopuszczalności powództwa w praktyce powinna budzić mniej wątpliwości, zwłaszcza że większość takich pozwów wnoszonych przez konsumentów dotyczy stosowania wobec nich podobnych lub tożsamyh klauzul umownych, co przynajmniej w teorii powinno ułatwić wykazanie związku przyczynowego między zdarzeniem (stosowaniem klauzuli) a poniesioną szkodą. Niemniej jednak w praktyce stosowania u.d.r.p.g. zapewne pojawiać się będą zagadnienia prawne wymagające wyjaśnienia. Przykładem może być chociażby postępowanie w trybie grupowego dochodzenia roszczeń w sektorze finansowym²², gdzie zarówno Sąd Okręgowy w Łodzi, jak i Sąd Apelacyjny, dopuszczając powództwo grupowe, dookreśliły uprawnienia miejskiego (powiatowego) rzecznika praw konsumentów w kontekście reprezentowania grupy. Z uwagi na pokaźną liczbę pozwów zbiorowych wniesionych w związku z opłatami likwidacyjnymi należy spodziewać się w niedalekiej przyszłości szeregu rozstrzygnięć kwestii dopuszczalności powództwa właściwych dla sektora ubezpieczeń (pierwsze już nawet zapadło).

Praktyka orzecznicza pokazuje również, że pozwy zbiorowe nie są traktowane przez konsumentów jako jedyna droga do dochodzenia swoich roszczeń w stosunku do zakładów ubezpieczeń. Rozstrzygnięcie w sprawach indywidualnych dotyczących opłat likwidacyjnych zapadło m.in. w nieprawomocnym wyroku Sądu Rejonowego w Pile z 21 marca 2014 r.²³, w którym sąd uznał za zasadne żądanie powódki stwierdzając, że w danej sprawie opieranie wysokości opłaty lik-

²¹ Por. wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z 22 sierpnia 2013 r. (XVI GC 595/11).

²² Por. postanowienie Sądu Okręgowego w Łodzi z 6 maja 2011 r. (II C 1693/10) oraz postanowienie Sądu Apelacyjnego z 28 września 2011 r. (I ACz 836/11) oddalającego zażalenie pozwanego na postanowienie Sądu Okręgowego.

²³ Wyrok Sądu Rejonowego w Pile z 21 marca 2014 r. (I C 1441/13), od którego została złożona apelacja.

widacyjnej na kosztach ustalonych przez zakład ubezpieczeń było sprzeczne z dobrymi obyczajami i rażąco naruszało zbiorowe interesy konsumentów.

3. Przykładowe roszczenia, które mogą być dochodzone w postępowaniu grupowym na podstawie przepisów o ochronie konsumenta i prawa konkurencji

Choć zakres przedmiotowy stosowania u.d.r.p.g. nie jest ograniczony do roszczeń o ochronę praw konsumentów, to sprawy o dochodzenie roszczeń na tej podstawie stanowią obecnie większość postępowań toczących się w trybie postępowania grupowego w sektorze ubezpieczeniowym. Natomiast oczywiście z brzmienia art. 1 ust. 2 u.d.r.p.g. wyraźnie wynika możliwość oparcia powództwa grupowego także na innych roszczeniach, w tym z tytułu czynu niedozwolonego, za który może być uznane przykładowo naruszenie zakazów związanych z ochroną konkurencji i konsumentów, tj. art. 6 dotyczącego porozumień ograniczających konkurencję lub art. 9 dotyczącego nadużywania pozycji dominującej, określonych w ustawie z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów²⁴ (dalej: u.o.kik.)²⁵.

Roszczenia o ochronę konsumentów mogą przede wszystkim wynikać z następujących aktów prawnych: kodeksu cywilnego oraz ustaw szczególnych.

3.1. Ochrona konsumenta przed niedozwolonymi postanowieniami umownymi określona w art. 385¹–385³ k.c.

Zgodnie z art. 385¹ § 1 k.c., postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne), o ile nie dotyczą one jednoznacznie sformułowanych postanowień określających główne świadczenia stron, np. ceny. Przepis ten znajdzie zastosowanie przede wszystkim do wzorców umownych stosowanych przez przedsiębiorców w umowach z konsumentami. Artykuł 385³ k.c. zawiera otwarty katalog przykładowych klauzul umownych (tzw. klauzul szarych), które w razie wątpliwości uważa się za niedozwolone postanowienia²⁶.

Warto również wskazać na to, że między ewentualnym postępowaniem grupowym a postępowaniem o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone może zachodzić związek o charakterze prejudycjalnym. Sprawy o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone należą do właściwości Sądu Okręgo-

²⁴ Dz. U. Nr 50, poz. 331, z późn. zm. Por. ustawa z dnia 10 czerwca 2014 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz ustawy – oraz ustawy Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. z 2014 r. poz. 945), która wchodzi w życie 18 stycznia 2015 r.

²⁵ Szerzej na temat możliwości dochodzenia roszczeń z tytułu naruszenia prawa ochrony konkurencji patrz: M. Sieradzka, *Pozew grupowy...*, op. cit.

²⁶ Tytułem przykładu, za takie niedozwolone postanowienia umowne mogą być uznane choćby postanowienia nakładające na konsumenta, który nie wykonał zobowiązania lub odstąpił od umowy, obowiązek zapłaty rażąco wygórowanej kary umownej czy też odstępnego lub uprawniające kontrahenta konsumenta do jednostronnej zmiany umowy bez ważnej przyczyny wskazanej w tej umowie.

wego w Warszawie – Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (SOKiK), a zgodnie z art. 479⁴³ k.p.c. wyrok prawomocny ma skutek wobec osób trzecich od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru klauzul niedozwolonych prowadzonego przez Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. W takim przypadku, w sytuacji wytoczenia powództwa grupowego opierającego się na postanowieniu, wobec którego orzekał SOKiK, pozycja procesowa reprezentanta grupy może być uznana za korzystniejszą niż w przypadku występowania z powództwem w razie braku wyroku SOKiK²⁷, z uwagi na związanie sądu wyrokiem SOKiK zgodnie z art. 365 k.p.c.

Obecnie w rejestrze znajduje się szereg klauzul wpisanych do rejestru w odniesieniu do sektora ubezpieczeń²⁸ na skutek orzeczeń wydanych przez SOKiK. W tym kontekście warto również wskazać na wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 26 czerwca 2012 r.²⁹ Sąd ten rozpatrywał apelację strony pozwanej od wyroku SOKiK, uznającego za niedozwolone klauzule w zakresie opłat likwidacyjnych i uznał, iż ukształtowanie stosunku prawnego z konsumentem, w ramach którego, w razie wygaśnięcia umowy ubezpieczenia, w szczególności w pierwszych dwóch latach jej obowiązywania, konsument traci całość środków wpłaconych uprzednio tytułem składek – jest sprzeczne z dobrymi obyczajami oraz rażąco narusza interesy konsumenta.

Szereg klauzul już wpisanych do rejestru dotyczy podmiotów, wobec których zostały wniesione pozwy zbiorowe. Stąd też istotna jest odpowiedź na pytanie, czy wyrok SOKiK, uznający dane postanowienie za niedozwolone, będzie korzystał z tzw. rozszerzonej prawomocności, a tym samym będzie miał taki sam skutek wobec innego przedsiębiorcy, niebędącego stroną postępowania o uznanie klauzuli za niedozwoloną. Wydaje się, że dotychczas istniejące wątpliwości w tym zakresie zostały rozstrzygnięte przez Sąd Najwyższy, który w uchwale z 13 grudnia 2013 r. (III CZP 73/13)³⁰ przychylił się do poglądu, iż art. 479⁴³ k.p.c. nie może być rozumiany w ten sposób, że powaga rzeczy osądzonej może prowadzić do generalnego wyłączenia danej klauzuli z obrotu oraz rozciągać się na podobne lub nawet takie same postanowienia stosowane przez innego przedsiębiorcę we wzorcu umownym. W szczególności Sąd Najwyższy podkreślił, że wyłącznie SOKiK jest władny uznać dane postanowienie za niedozwolone, a kompetencja taka nie przysługuje obecnie Prezesowi Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

3.2. Ochrona konsumenta wynikająca z ustaw szczególnych oraz roszczenia wynikające z naruszenia przepisów o ochronie konkurencji i konsumentów

Roszczenia o ochronę konsumentów mogą wynikać także z ustaw szczególnych, mających zastosowanie do danej działalności lub w sposób ogólny odwo-

²⁷ Por. M. Rejda, P. Pietkiewicz, *Ustawa o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 86.

²⁸ Por. przykładowe wybrane klauzule dotyczące tzw. opłat likwidacyjnych, numery wpisów: 5608, 4633, 4632.

²⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 26 czerwca 2012 r. (VI ACa 87/12).

³⁰ OSNC 2014, nr 10, poz. 97.

lujących się do ochrony konsumenta jako takiej. Do ustaw szczególnych można zaliczyć przede wszystkim:

- a) ustawę z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym³¹;
- b) ustawę z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny³², która traci moc z dniem 25 grudnia 2014 r.;
- c) art. 24 ustawy u.o.kik. zakazujący stosowania praktyk naruszających zbiorowe interesy konsumentów, polegających w szczególności na stosowaniu postanowień wzorców umów, które zostały wpisane do rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone, naruszanie obowiązku udzielania konsumentom rzetelnej, prawdziwej i pełnej informacji oraz nieuczciwe praktyki rynkowe lub czyny nieuczciwej konkurencji;
- d) oraz wchodząca w życie 25 grudnia 2014 r. ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta³³.

Dodatkowo, źródłem roszczeń dochodzonych w postępowaniu grupowym mogą być roszczenia z tytułu czynu niedozwolonego, polegającego na naruszaniu zakazu zawierania porozumień ograniczających konkurencję, określonego w art. 6 u.o.kik. oraz zakazu nadużywania pozycji dominującej, określonego w art. 9 u.o.kik. Choć w dotychczasowej praktyce stosowania u.d.r.p.g. brakuje przykładów dotyczących postępowania grupowego opartego na naruszeniu u.o.kik., to możliwość taka została potwierdzona przez Trybunał Sprawiedliwości w sprawie *Manfredi*³⁴, dotyczącej dochodzenia odszkodowania przez ubezpieczonych na skutek zawarcia niedozwolonego porozumienia w sektorze ubezpieczeniowym we Włoszech, polegającego na wymianie informacji umożliwiających koordynację i ustalanie składek ubezpieczenia komunikacyjnego OC.

4. Potencjalne środki obrony stosowane przez ubezpieczycieli przed roszczeniami kierowanymi w postępowaniu grupowym

W związku z coraz częstszymi przypadkami występowania z pozwami grupowymi przez konsumentów przeciwko zakładom ubezpieczeń, jak również innym podmiotom oferującym szerokiemu kręgowi konsumentów swoje usługi, niezwykle ważne z punktu widzenia ochrony interesów potencjalnych pozwanych jest minimalizowanie ryzyk związanych z wytaczaniem pozwów.

Działania, jakie mogą podejmować podmioty, można podzielić na dwie kategorie. Pierwszą z nich są działania zaradcze podejmowane na szeroko rozumianym etapie przedsądowym, mające na celu uniknięcie i wyeliminowanie ryzyka pozwania w postępowaniu grupowym. Do tej kategorii działań należy zaliczyć także te, które mają na celu ograniczenie negatywnych konsekwencji, jakie dla reputacji potencjalnych pozwanych niosą za sobą pogłoski o możliwym wystąpieniu z powództwem grupowym.

³¹ Dz. U. z 2007 r. Nr 171, poz. 1206, z późn. zm.

³² Dz. U. z 2012 r. poz. 1225, z późn. zm.

³³ Dz. U. z 2014 r. poz. 827.

³⁴ Por. wyrok Trybunału Sprawiedliwości z 13 lipca 2006 r. w sprawie C-295/04 do C-298/04 *Manfredi*, ECR 2006.

Drugą kategorią są działania podejmowane już po skutecznym wytoczeniu przez powoda powództwa grupowego, ogniskujące się wokół formalnej i merytorycznej obrony przed roszczeniami kierowanymi w konkretnym postępowaniu grupowym.

Do pierwszej z powyższych kategorii zaliczyć można m.in.:

- monitorowanie i kontrola wzorców umów pod kątem występowania w nich klauzul niedozwolonych oraz eliminowanie praktyk, które mogą zostać uznane za naruszające zbiorowe interesy konsumentów;
- monitorowanie informacji publikowanych w internecie dotyczących planów wystąpienia z pozwami grupowymi przez konsumentów;
- nawiązanie kontaktu z potencjalnymi członkami grupy w celu polubownego zakończenia sporu przed wszczęciem postępowania grupowego.

Działania, jakie mogą zostać podjęte przez pozwanego w toku procesu zainicjowanego pozwem grupowym, podzielić można na działania związane z obroną formalną, takie jak:

- analiza, czy w danym przypadku spełnione zostały przesłanki warunkujące wszczęcie postępowania grupowego, w tym oświadczeń podmiotów o przystąpieniu do grupy;
- złożenie najpóźniej przy pierwszej czynności procesowej wniosku o ustanowienie kaucji na zabezpieczenie kosztów procesu;
- zakwestionowanie dopuszczalności postępowania grupowego w konkretnym przypadku:
 - a) kwestionowanie tego, że roszczenia kierowane pozwem grupowym są jednego rodzaju,
 - b) kwestionowanie tego, że roszczenia kierowane pozwem grupowym są oparte na tej samej lub takiej samej podstawie faktycznej;
- podnoszenie zarzutów związanych z brakiem związania wyrokiem w sprawie uznania za niedozwolone postanowień innych ogólnych warunków ubezpieczenia;
- podnoszenie zarzutów co do członkostwa określonych osób w grupie lub podgrupach, m.in. dokładne porównanie oświadczeń o przystąpieniu do grupy oraz dowodów i okoliczności tam przytoczonych z rodzajem roszczenia dochodzonego w postępowaniu grupowym i jego podstawą faktyczną, podnoszenie braku legitymacji czynnej powoda;
- działania mające na celu obronę merytoryczną przed roszczeniami kierowanymi pozwem grupowym, które w dużej mierze zależą od przedmiotu postępowania grupowego, a nastawione są na wykazanie, że w danym przypadku roszczenie zawarte w pozwie grupowym nie jest uzasadnione i powinno zostać oddalone.

5. Samoregulacja i Rekomendacja U jako sposoby na minimalizację ryzyka pozwów zbiorowych w przyszłości

Konsumenci zgłaszający skargi dotyczące produktów ubezpieczeniowych, np. tzw. polisokat, często swoje żądania opierają na zarzutach braku zrozumienia skomplikowanego produktu, wprowadzenia ich w błąd przez osoby sprzedające takie produkty co do ich charakteru oraz kosztów rezygnacji z nie-

go po kilku latach (opłaty likwidacyjne). W związku z tym Polska Izba Ubezpieczeń (PIU) podjęła próbę samoregulacji przyjmując 14 kwietnia 2014 r. rekomendację dobrych praktyk informacyjnych odnoszącą się do ubezpieczeń z ubezpieczeniowym funduszem kapitałowym poprzez stworzenie karty produktu. Karta taka w sposób krótki i zwięzły charakteryzuje produkt, ryzyka oraz wskazuje wszelkie opłaty z nim związane. Podobne rozwiązania planowane są również na poziomie europejskim (regulacje PRIPs)³⁵.

Niezależnie od samoregulacji PIU, Komisja Nadzoru Finansowego przygotowała projekt Rekomendacji U³⁶, która regulując dobre praktyki w *bancassurance* w szczególności odniosła się do zakresu przekazywania klientom rzetelnych i pełnych informacji o oferowanych produktach.

Takie rozwiązania zaowocują zapewne w przyszłości. Tym niemniej na chwilę obecną służbom prawnym w zakładach ubezpieczeń pozostaje monitorować docierające z rynku sygnały, dokonać wewnętrznego sprawdzenia stosowanych wzorców umów pod kątem zakwestionowanych klauzul i przygotować plan postępowania na wypadek wytoczenia powództwa zbiorowego przez grupę zorganizowanych konsumentów. Mamy nadzieję, że powyższa analiza będzie w tym zakresie pomocna.

Anna Wietrzyńska-Ciołkowska

radca prawny, Kancelaria prawna DLA Piper Wiater sp.k., Warszawa

Piotr Falarz

adwokat, Kancelaria prawna DLA Piper Wiater sp.k., Warszawa

Michał Orzechowski

*LL.M, doktorant na Akademii Leona Koźmińskiego,
Kancelaria prawna DLA Piper Wiater sp.k., Warszawa*

Class Action – Current Challenge for Insurance Companies

Class action lawsuits are becoming more and more challenging for insurance companies, especially those which offered unit-linked life insurance and received liquidation fees related to them. The authors of the article attempt to discuss briefly which matters and by whom can be sued in class action lawsuits. Moreover, they present practical and legal problems arising from the application of the group proceedings in insurance. Furthermore, they refer to the relevant current case-law as well as inform about the most common infringements of consumer interests in insurance cases. Finally, they suggest practical solutions which, according to them, may help insurers to minimize the scale of risks associated with class actions.

Keywords: group proceedings, collective lawsuit, class action, unit-linked life insurance, investment policies.

³⁵ Informacje o karcie produktu, w tym tekst rekomendacji oraz wzór samej karty znajdują się na stronach PIU pod linkiem: <http://piu.org.pl/aktualnosci/project/1614/pagination/1>.

³⁶ Ostatnia wersja projektu rekomendacji U z 29 maja 2014 r. dostępna na stronach Komisji Nadzoru Finansowego pod linkiem: https://www.knf.gov.pl/Images/Rekomendacja_U_tcm75-38338.pdf.